

Kémek a Portán

Kerekes Dóra: Diplomatak és kémek Konsztantinápolyban. Múltidéző zsebkönyvtár. Szerkesztő: Horn Ildikó. L' Harmattan Kiadó, Budapest, 2010. 246 oldal

A kémkedés és a hírszerzés mind a regényírók, mind a filmrendezők fantáziáját megragadta és megragadja ma is. Híres-hírhedt, valós vagy fiktív kémekről vagy kémnőkről olvashatunk, vagy nagyjátékfilmeket és valóság-hű dokumentumfilmeket nézhetünk meg. Az olvasót és a nézőt mindig magával ragadták ezek a törvényesség és törvénytelenesség határmezsgyéjén imbolygó okos, intelligens, erős és bátor hősök, akik maguk vagy egy kis elszánt csapat élén megmentik a világot, és győzelemre vezetik a jót.

A misztifikált, túlrájzolt kép mögött azonban néha a fikciónál is érdekesebb történetek bújnak meg, amelyek feltárásával a történetírás foglalkozik. Az államok kialakulásával párhuzamosan a kémkedés: a másik fél szándékainak tudása a kormányzervek elemi érdekévé vált. A reneszánsz idején először Itáliában, majd a 16. század folyamán a keresztény Európában megjelenő állandó diplomáciai kapcsolatok immáron lehetőséget adtak arra, hogy a korábban alkalmazott alkalmi hírszerzést az állandó jellegű információszerzés váltsa fel. Az információ értékévé vált, amelynek minőségét, mennyiségét és áramlását biztosítani kellett. Nem véletlen tehát, hogy a kora újkor kutatója az információrobbanás korának is tekintik a 16–17. századot. Jelentősége és fontossága ellenére azonban a magyar történetírás sokáig nem fordított kellő figyelmet a Portán folytatott diplomáciai kémkedésre; tudott létezéséről, ám szerepét magyarellenesnek vélte. Ez a nézet csak a rendszerváltást követően változott meg, amikor először Hiller István, majd Kerekes Dóra kezdett kutatásokat e témában. Az

utóbbi, fiatal kutató foglalta össze az ismeretendő tudományos ismeretterjesztő műben az eddigi munkák eredményeit.

A szerző leginkább a 17. századra és azon belül annak utolsó harmadára koncentrált, ám mindenekelőtt felvázolja, hogyan került Európa diplomáciai érintkezésbe az Oszmán Birodalommal. Ezt a viszonyt egyoldalúság jellemezte a Porta saját, önkéntes döntése folytán. A velencei, majd a 16. század folyamán a francia, a Habsburg, az angol és a 17. században a németalföldi követségek felállítása után az oszmánok ugyanis nem érezték szükségét hasonló követségek fenntartásának az európai országok fővárosaiban. 1547 és 1593 között a Habsburg uralkodók folyamatosan tartottak állandó rezidenseket Isztambulban. A zsitvatoroki béke megkötését követően hosszú idő után újra lehetőség nyílt arra, hogy a Habsburg Monarchia állandó követséget nyisson a Portán. A harmincéves háború, majd az ezt követő Habsburg–Bourbon vetélkedés küzdelmeinek évtizedeiben Bécs keleti diplomáciájának legfőbb meghatározójává az Oszmán Birodalommal szemben kialakult *status quo*, az állandóság fenntartása vált. Ennek megfelelően a keleti diplomáciát irányító Udvari Haditanács politikájára a mozdulatlanság, a változatlanság volt a jellemző, amihez egy teljes intézményrendszert kellett kiépíteni: ebbe ugyanúgy beletartozott a bécsi irányító apparátus munkájának a tökéletesítése, mint az illegálisan működő informátori hálózat kiépítése.

Kerekes Dóra érdekesítően elegyíti munkájában a kiépülő rendszer történetét egy-egy fontosabb személy életútjának felvázolásával. Már Johann Jacob Kurz von Senftenau felismerte, hogy az isztambuli Habsburg követ mellé állandó, megbízható és a császár szolgálatában álló tolmácsra

van szükség, ezért követsége tagjai közé felvette a nagy műveltségű Yusuf ibn Abu Dhaqn (Giuseppe Barbato) egyiptomi kopt keresztényt. Bécsben pedig szintén az ő közbenjárására a marseilles-i születésű Michel D'Asquier a keleti nyelvek udvari tolmácsa lett, akit később a szintén francia származású François Mesgnien de Meninski váltott hivatalában. Ez a hivatali megnevezés azonban nem fedte a poliglott francia szerepének valódi jelentőségét, hiszen évtizedekig nem volt olyan levél, utasítás vagy követjelentés, ami nem az ő kezén ment volna keresztül.

A 17. század közepén először Konstantinápolyban, majd a század utolsó harmadában Bécsben is megindult a tolmácsképzés. A befektetett pénz és energia megtérült, hiszen a 17. század végére olyan tolmácsok működtek már a Habsburg Monarchia szolgálatában, mint Marc' Antonio Mamucca della Torre és két fia (Leopold és Christoph), Giorgio Cleronome vagy Janaki Porphyrita.

A mindenkor udvari főtölmácsnak felügyelni kellett a futárok tevékenységét is, akik az üzeneteket és a rezidensnek szánt pénzt vitték magukkal. A szerző megállapítása szerint közöttük legfőképpen örmény vagy délszláv származásúakat találunk, akik azért vállalták az igen veszélyes vállalkozást, mert felemelkedésük lehetőségét látták benne. Ez is közrejátszott abban, hogy a szakma képviselői között több volt a kalandor, mint az udvari diplomácia bármely más területén.

Az Oszmán Birodalommal fennálló *status quo* megőrzéséhez pontos és hiteles információknak kellett befutnia Bécsbe, de ezzel a Konstantinápolyban nem egyszer igen elszigetelten tevékenykedő Habsburg követ nem tudott szolgálni, így jól működő illegális informátori hálózat létrehozására volt szükség. Kerekes Dóra ennek három csatornáját határozta meg. Egyrészt fontos szerep jutott a katolikus misszionáriusoknak, akikkel Johann Rudolf Schmid állandó követsége idején (1629–1643) alakult ki erős

kapcsolat. Másrészt az örmény futárok mellett legalább ennyire fontos szerepet játszottak az örmény hírszerzők. Közülük is kiemelkedik Elias, Jakob és Johannes Diodato, akik szerájbeli kapcsolataik révén értékes információkkal szolgáltak Bécs számára. A harmadik illegális információszerző csatorna az úgynevezett Titkos Levelezők Testületé volt. Az első titkos levelező beszervezésére 1624-ben került sor. A Testület tagjait egységes elvek szerint választották ki, és szervezték be; leginkább olyan, az Oszmán Birodalom különböző pontjain élő kereskedőket és orvosokat kerestek, akik kapcsolatokat ápoltak a felső vezetéssel, és mozgásuk nem keltett gyanút senkiben.

A mű utolsó harmadában bemutatja, hogyan működött a konstantinápolyi császári hírszerzés a visszafoglaló háborúk idején. Kerekes Dóra így arra az útra lépett, amelyet saját kutatásai alapján a legjobban ismer, hiszen 2007-ben a Századokban a munka utolsó három fejezete már megjelent, bőséges jegyzetapparátussal kiegészítve. A szerző rámutat, hogy már Bécs felmentését követően az udvar határozott arról, hogy Isztambulba visszaküldenek három tolmácsot, mivel el kívánták kerülni azt a már a tizenöt éves háború idején megtapasztalt problémát, hogy hiteles és megbízható információk nélkül maradhatnak az Oszmán Birodalom belső ügyeivel kapcsolatban. Az igen nagy kockázatot vállaló ügynökök munkája révén a bécsi udvar folyamatosan tájékozódhatott az ellenfél állapotról, a főváros és esetenként más nagyobb városok lakóinak hangulatáról. A megszerzett információkat kódolták, majd különböző csatornákon keresztül igyekeztek eljuttatni a császárvárosba, ahol az üzeneteket az Udvari Haditanács keleti ügyekkel foglalkozó részlegén dolgozó tolmácsok (Marc' Antonio Mamucca della Torre vezetésével) dekódolták, és kivonatokat készítettek belőlük a döntéshozók számára. Legtöbbjük az állandó életveszély és egzisztenciális problémák ellenére is lojális maradt a Habsburg uralkodóhoz, a kockázatos tevékenységük

gyümölcsként Bécsbe jutott információk pedig hozzájárultak az udvari kormányservek döntéseinek meghozatalához és a Szent Liga csapatainak győzelméhez.

A magam részéről Kerekes Dóra címválasztását nem tartom szerencsésnek, hiszen munkájában szinte kizárólag a Habsburg Monarchia keleti diplomáciai információ-szerző hálózatának kiépülésével és működésével foglalkozik. Talán megfelelőbb lett volna a műnek „A Habsburg Monarchia diplomatái és kémei Konstantinápolyban” címet adni.

Ennek ellenére úgy gondolom, Kerekes Dóra érdekesen, logikusan felépítve és nagyon jó stílusban ismerteti meg olvasóit ezzel az igen bonyolult, intrikákkal átszótt világgal. Munkája ma az egyetlen nyomtatásban megjelent magyar nyelvű mű, amely az európai diplomácia és ezen belül is a Habsburg Monarchia konstantinápolyi hírszerzőhálózatának 17. századi működését és struktúráját mutatja be, összefoglalva és kiegészítve az eddig megjelent kutatási eredményeket.

BAGI ZOLTÁN PÉTER